

18. Телеканал «KRATU» // <http://kratu.ua>
19. ТРК «ВТВ Плюс» // <http://www.vtvplus.com.ua>
20. 25 тисяч людей живуть у будинках престарілих // <https://uain.press/articles/de-zustrity-starist-v-ukrayini-pravda-pro-geriatrychni-zaklady-981098>

ОСМИСЛЕННЯ КОНФЛІКТУ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ (ТА НОРМАТИВНИХ) ПІДХОДІВ «ДИТИНОЦЕНТРИЗМУ» ТА «ОХОРОНИ ДИТИНСТВА» В МЕДІА

Оксана Савчук, кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка кафедри журналістики Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича

Костянтин Шендеровський, доцент кафедри соціальних комунікацій, кандидат наук із соціальних комунікацій Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Осмислення конфлікту концептуальних (та нормативних) підходів «дитиноцентризму» та «охорони дитинства» в медіа є передумовою якісної підготовки фахівців до формування взаємодії медіа з дітьми, висвітлення дітей в медіа та підготовки дитячого контенту на каналах медіавиробництва. Це шлях до розвитку правильних стандартів інформаційної діяльності, відповідальних смислів та наративів, стратегічного медіаобразу дитини без дискримінації, ілюзій, опредмечування або бутафоризації дітей.

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. «Дитина» чи «дитинство»?
2. «Щасливе дитинство», «дитиноцентризм» чи захист прав дітей?
3. Чому «охорона дитинства» є неповним поняттям суспільного та соціального регулювання?

1. «ДИТИНА» ЧИ «ДИТИНСТВО»?

Ще у 2011 році група авторів (викладачі, студенти, аспіранти) у збірнику «Медіакомунікації та соціальні проблеми» [20] започаткували велику дискусію щодо місії на намірів сучасних медіа з суспільних питань дітей в Україні. За минуле десятиріччя ця дискусія розширилася новими дослідженнями та описами, але головних завдань — стратегічних завдань медіа не поспішають формувати.

Права дитини на повноцінне, щасливе, благополучне, «нормальне» дитинство є фундаментальними та пріоритетними як на рівні міжнародному, так і загальноукраїнському. Однак чіткості та повноти нормативного регулювання нема. Наявний конфлікт підходів дитиноцентризму та охорони дитинства в ухвалені рішень, що стосуються дітей, на різних суспільних рівнях. Правила та рекомендації для журналістів намагаються максимально спростити в контексті зазначеного конфлікту, демонструючи вияв компромісу... Щодо дітей та поглядів на інформаційну видимість дітей у суспільстві наявні різні позиції, зокрема і ганебна: через прогалини нормативного регулювання, використання дітей для отримання рейтингів відповідних медіапрограм. Як бути? Як правильно та якісно формувати стандарти висвітлення дітей у медіа та взаємодії дітей з медіа? Що і чому має домінувати в інформаційному виробництві? Адже дитина є дуже чутливою особою, яка набагато серйозніше сприймає навколишній світ. І в цьому головний намір для розвитку співучасті медіакомунікацій зі сферою дотримання прав дитини та стану розв'язання проблем дитини.

Початок стратегічної медіадискусії та провідного наративу в інформаційній діяльності потрібно розпочати з відповіді на питання: а ким для кожного з нас, для нас загалом є сучасна дитина? Суб'єктом чи об'єктом? Дитина і дорослі: наскільки рівні в правах та можливостях в сучасній Україні? Або чому дорослі непокояться при вислові, що дитина і дорослий — рівні? Як зупинити системні порушення прав дітей? І що таке «щасливе дитинство: метафора чи концепція?

На наш погляд, заслуговує на особливу увагу позиція видатної французьки Франсуази Дольто: «...Діти — це не ті «недорозвинуті дорослі», за яких ми відповідальні, це люди, перед якими ми несемо відповідальність.

Ми не спроможні відмінити смерть, хвороби, природні або сімейні катастрофи... та ми зобов'язані і можемо жити з дітьми, переживати життя разом з ними так, щоб розвиток їхнього власного життя не переривався, не ставав потворним під вагою будь-яких випробувань... сучасний світ — це постійні зміни. Потрібно побудувати доросле життя так, щоб діти ніколи не стали заручниками чи жертвами цих змін...» (Франсуаза Дольто. На стороні ребенка. / Перевод з французького — СПб., издательство «Петербург — XXI век», 1997. — 558 с.).

Базові смисли:

- розвиток дитини;
- відповідальність дорослих перед дитиною;
- проживання життя разом з дитиною;
- захист дитини від постійних соціальних змін.

Права дитини погано захищені, на нашу думку, з таких причин:

- суспільство переймається тим, як витрати на дитину зробити рентабельними;
- суспільні моделі рішень щодо дітей настільки різні, що жодна конструкція не домінує, концепції рішень підмінено процесами міфотворення, не випадково у нас з'являються абсолютно негативні смисли як-то «дитина вулиці» чи «інклюзивна дитина»;
- діти (вік від 0 до 18 років) є невидимими в інформаційному просторі;
- об'єктивація дітей не засуджується;
- дорослі бояться за свій авторитет, вони проєктують на дітей свої бажання та нав'язують свої моделі;
- дорослі, яким довіряють, дружні села та міста для дітей — в меншості...

2. «ЩАСЛИВЕ ДИТИНСТВО», «ДИТИНОЦЕНТРИЗМ» ЧИ ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ?

Шлях до сучасного дитиноцентризму розпочинався не з декларативних намірів «щасливого дитинства», а з ситуацій захисту прав конкретних дітей. Так у 1874 році в США представники місцевого відділення Товариства боротьби з жорстоким поводженням з тваринами (Local Society for Prevention of Cruelty to Animals) виступили на захист 8-річної Марі Елен Уільсон, яку систематично била мати. Власне, ця подія стала точкою відліку щодо захисту прав дитини.

У 1919 році в Англії з'явилася перша у світі організація із захисту дітей «Save the Children». Ініціаторкою створення була Еглантін Джебб (Eglantyne Jebb), яка розробила текст Декларації про права дитини (Женевська декларація 1924 року). Так на міжнародному рівні було вперше створено документ, у якому права дитини є категорією нормативно-правовою. Женевська декларація містить п'ять основних принципів, в одному (четвертому) з яких зазначено таке: «Дитина повинна мати дитинство і захист від усіх форм експлуатації» [1].

У 1959 році вперше поняття «право дитини на щасливе дитинство» зафіксовано Генеральною Асамблеєю ООН у Декларації прав дитини як концептуальне. Тобто не можна виокремлювати більш чи менш важливі права дитини, а розглядати всі як такі, що забезпечують умови для створення щасливого дитинства. Варто зазначити, що дефінітивне поняття не розглядається як явище індивідуально-відносне, а засадничо-правове та націєтворче. Концепція щасливого дитинства — це дотримання прав людини, віком до 18 років, тобто дитини. У документі зазначено, що головною метою його створення є: «забезпечити дітям щасливе дитинство та користування для їх власного блага й блага суспільства, правами і свободами, які тут передбачені, та закликає батьків, чоловіків і жінок, як окремих осіб, а також добровільні організації, місцеву владу, національні уряди до того, щоб вони визначили та намагалися дотримуватися цих прав шляхом законодавчих й інших заходів, поступово застосовуваних відповідно до певних принципів» [2].

Власне, принципи, що виокремлені в Декларації прав дитини (1959), варто розглядати як ключові концепти у парадигмі щасливого дитинства:

Принцип 1. Дитина має бути наділена всіма зазначеними в цій Декларації правами. Ці права мають визнаватися за усіма дітьми без жодних винятків і без розрізнення чи дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігійних, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження або іншими обставинами, що стосуються самої дитини чи її сім'ї.

Принцип 2. Дитині законом та іншими засобами має бути забезпечений спеціальний захист і надані можливості та сприятливі умови, що дадуть їй змогу розвиватися фізично, розумово, морально, духовно та соціально, здоровим і нормальним шляхом, в умовах свободи та гідності. При ухваленні з цієї метою законів основною метою має бути найкраще забезпечення інтересів дитини.

Принцип 3. Дитині має належати від народження право на ім'я і громадянство.

Принцип 4. Дитина має користуватися благами соціального забезпечення. Їй має належати право на здорове зростання і розвиток; з цієї метою спеціальні догляд і охорона мають бути забезпечені дитині та її матері, зокрема належний допологовий і післяпологовий догляд. Дитина повинна мати право на належні харчування, житло, відпочинок і медичне обслуговування.

Принцип 5. Дитині, яка є неповносправною фізично, психічно або соціально, мають бути забезпечені спеціальний режим, освіта і піклування, необхідні з огляду на її особливий стан.

Принцип 6. Дитина для повного і гармонійного розвитку її особистості потребує любові та розуміння. Вона має, якщо це можливо, зростати в піклуванні та під відповідальністю своїх батьків, у будь-якому разі — в атмосфері любові та моральної і матеріальної забезпеченості; малолітня дитина, крім випадків, коли є виняткові обставини, не має розлучатися зі своєю матір'ю. На суспільство та органи публічної влади має бути покладений обов'язок щодо здійснення особливого піклування про дітей, які не мають сім'ї, та про дітей, які не мають достатніх засобів існування. Бажано, щоб багатодітним сім'ям надавалася державна або інша допомога на утримання дітей.

Принцип 7. Дитина має право на здобуття освіти, яка має бути безоплатною та обов'язковою, щонайменше на початкових рівнях. Дитині має надаватися освіта, яка сприятиме її загальному культурному розвитку і завдяки якій вона зможе, на основі рівності можливостей, розвинути свої здібності та особистий світогляд, а також усвідомити моральну та соціальну відповідальність і стати корисним членом суспільства. Найкраще забезпечення інтересів дитини має бути керівним принципом для тих, хто несе відповідальність за її освіту і навчання; насамперед таку відповідальність несуть її батьки. Дитині має бути забезпечена повна можливість відпочинку та ігор, спрямованих на цілі освіти; суспільство та органи публічної влади повинні докладати зусиль для сприяння реалізації зазначеного права.

Принцип 8. Дитина за будь-яких обставин має бути серед тих, які першими одержують захист і допомогу.

Принцип 9. Дитина має бути захищена від усіх форм недбалого ставлення, жорстокості та експлуатації. Вона не повинна бути об'єктом торгівлі в будь-якій формі. Дитина не може прийматися на роботу до досягнення належного вікового мінімуму; їй у жодному разі не повинні доручатися чи дозволятися роботи або заняття, які є шкідливими для її здоров'я або перешкоджають її освіті, фізичному, розумовому чи моральному розвитку.

Принцип 10. Дитина має бути захищена від практики, яка може заохочувати расову, релігійну чи будь-яку іншу форму дискримінації. Вона має виховуватися в дусі взаєморозуміння, толерантності, дружби між народами, миру і загального братерства, а також у повному усвідомленні, що її енергія та здібності мають бути присвячені служінню на користь інших людей» [2].

Декларація прав дитини 1959 року, яку досить часто називають світовою Конституцією прав дитини або Конституцією щасливого дитинства, стала фундаментом для підготовки багатьох міжнародних законодавчих документів у сфері ювенального права. Іншими словами, сучасний дитиноцентризм не був можливим без «принципів щасливого дитинства». Але конструктом щасливого дитинства — є права дитини!

Права дитини — це певні можливості, що надаються дітям (від 0 до 18 років) для того, щоб жити і дорослішати. Необхідність в особливому захисті дитини була передбачена не тільки в Женевській декларації прав дитини 1924 року або Декларації прав дитини, прийнятій Генеральною Асамблеєю 20 листопада 1959 року та визнана в Загальній декларації прав людини, потрібно означити і такі міжнародні документи:

- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року (зокрема в статтях 23 і 24);
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року (зокрема в статті 10), а також

статуту і відповідні документи спеціалізованих установ і міжнародних організацій, що займаються питаннями благополуччя дітей;

- Декларація про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів (1974);
- Мінімальні стандартні правила ООН 1985 р., що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»);
- Декларація про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей (1986), особливо при передачі дітей на виховання та їх всиновленні, на національному і міжнародних рівнях та інше.

Зазначені вище процеси (розробка, ухвалення та виконання відповідних міжнародних рішень або норм) вплинули на прийняття Організацією Об'єднаних Націй у 1989 році спеціального документа — Конвенції ООН про права дитини, яку ратифікували 195 держав. Набуття чинності 1991 року в Україні стало результатом досить тривалої діяльності правозахисників стосовно того, щоб права дитини розглядали як категорію прав людини, дитина — як самостійний суб'єкта права та правовідносин, а реалізація та захист прав дитини є основою щасливого дитинства.

Погоджуємося із думкою Ю. Трестер: «Жити і виживати можна і на території воєнних подій, і в умовах расових конфліктів, і в ситуації злиденності, але кожна дитина заслуговує на щасливе дитинство, головною ознакою якого стане безпека дитини, безпечне середовище навколо неї» [3, с. 158], а також якнайкраще забезпечення її інтересів.

Текст Конвенції про права дитини готували, обговорювали та узгоджували більше десяти років. Конвенція ООН про права дитини — це угода між країнами. У ній записано, як уряд кожної країни має дбати про дітей. Це особливий, складний та системний документ набув чинності в Україні з 27 вересня 1991 року та є частиною українського національного законодавства.

Надзвичайно важливо усвідомлювати роль Конвенції ООН про права дитини (1989) як сучасної моделі єдиного типу поведінки людей на планеті заради розвитку дітей. Співставимо наступне:

Умовний період в історії людства та назва типової моделі поведінки	Основні характеристики типової моделі поведінки або суспільної моделі
до IV ст. до н.е.: панувала модель типової поведінки «вбивства дитини»	Виправдовувалось вбивство хворих, слабких дітей як засіб регулювання населення, спроможності вижити, воювати та захищатися.
IV–XII ст.: утверджується модель типової поведінки «заборони вбивства дитини»	Із поширенням християнства, яке забороняло вбивство будь-якої істоти, що наділена душею, розвиваються нові норми та правила збереження, охорони, захисту, розуміння дитячого життя.
XIII–XVIII ст.: складається модель типової поведінки «позитивне втручання в дитинство»	Основні характеристики: інтерес до розвитку дітей; приклад дорослих у вихованні та навчанні дітей, підготовки їх до дорослого життя; батьки та вчителі як суб'єкти пошуку нових підходів у вихованні дітей (індивідуальному та груповому). Родина та школа стають основними об'єктами позитивного впливу на дитину.
XIX–XX ст.: розвивається модель типової суспільної поведінки «соціалізації дитини»	Соціалізація найкраще розуміється через принципи задоволення основних потреб дітей, забезпечення їхньої емоційної та соціальної захищеності, освітньої підготовки та турботи про їхнє здоров'я тощо. Формуються конституційні права і свободи в інтересах людини (загалом) та дитини (зокрема) у різних країнах світу. Як підсумок: у 1989 році (наприкінці XX ст.) ООН приймає Конвенцію про права дитини як базовий документ єдиного розуміння та утвердження прав дітей у світі.
Із кінця XX ст. та до сьогодні: суспільна модель «допомоги дитинству»	В основі — дитиноцентризм. Рівний доступ до благ для будь-якої дитини у світі. Основна мета таких політик та дій (головний результат) у тому, щоб покращити благополуччя дитини , сприяти її розвитку, попередити нанесення шкоди та надати їй можливості активно брати участь у прийнятті суспільних рішень тощо.

Варто зауважити, що саме Конвенція ООН про права дитини визначає сучасний підхід дитиноцентризму як стратегічний підхід для всього людства та як сучасну модель ухвалення рішень, що виявляється через взаємодію наступних чотирьох принципів:

- доступ дітей до благ, які продукує суспільство;
- виживання і розвиток кожної дитини;
- найкращі інтереси для кожної дитини;
- участь дитини в ухваленні рішень, що її стосуються.

Такий принциповий сумарний вимір дитиноцентризму дасть змогу будь-кому і в медіа правильно побудувати наміри та результати інформаційного продукту.

3. ЧОМУ «ОХОРОНА ДИТИНСТВА» Є НЕПОВНИМ ПОНЯТТЯМ СУСПІЛЬНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ?

На всеукраїнському рівні захист прав дітей регламентують різні нормативно-правові акти, у більшість з яких імплементовані норми міжнародного права.

У Законі України «Про охорону дитинства» охорону дитинства в Україні розглядають на законодавчому рівні «як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток» [4]. Важливо, що в цьому законодавчому акті з'ясовано дефінітивні характеристики понять «дитина» — особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше; дитинство — період розвитку людини до досягнення повноліття; охорона дитинства — система державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини та захисту її прав [4].

Головним завданням цього закону є: «розширення соціально-правових гарантій дітей, забезпечення фізичного, інтелектуального, культурного розвитку молодого покоління, створення соціально-економічних і правових інститутів з метою захисту прав та законних інтересів дитини в Україні» [4].

Варто зауважити, що до цього нормативно-правового акту внесено упродовж років чимало (39) змін, що спрямовані на вдосконалення норм захисту прав дитини. Однак важливого доповнення щодо основоположних засад допоки не здійснено. Ідеться про те, що Закон України «Про охорону дитинства» передбачає реалізацію на держаному рівні тільки двох ювенальних норм: (1) принцип рівності дітей незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я та народження дітей і їхніх батьків (чи осіб, які їх замінюють) або будь-яких інших обставин; (2) принцип державного гарантування рівного доступу до безоплатної юридичної допомоги для забезпечення захисту прав дітей.

Як показало одне із досліджень³⁴, кожна друга дитина зазнає порушення або недотримання тих чи інших прав. Багато це чи мало? «Перший і головний висновок дослідження — це те, що наші діти кращі за нас», — наголосив Уповноважений Президента України з прав дитини. Окрім того, посадова особа адміністрації глави держави зазначила, що надзвичайно важливим є, наскільки щасливими почуваються діти: 83% дітей сказали, що відчувають себе такими; зокрема, у віковій групі 10–13 років цей показник сягнув 87%, у групі 16–17-річних він становив 77%. Акцент на «щасливих дітях» — це засіб маніпуляції чи «щира правда» від влади? А до цих «щасливих у більшості дитячих відсотків» врахували рівень щастя-благополуччя дітей чи дитячі мрії та сподівання? А за яким критерієм вимірюється щастя хворих дітей, кинутих, небажаних, ВІЛ-позитивних та всіх тих, кого утримують у місцях «несвободи»? Можливо, «щастя дітей у розумінні та висновках влади» це як подорож «у світ поламаних дітей з широко заплющеними очима»?

За словами «держава зобов'язана», «держава охороняє дитинство» частіше за все проглядається чиновник з низькою посадою та заробітною платою, відповідно, і рівнем відповідальності (високопоставлений чи-

³⁴ Опитування проводилося в Україні з 15 по 30 квітня 2012 року за підтримки ЮНІСЕФ та благодійного фонду «Розвиток України». В дослідженні взяли участь більше 4 тисяч дітей трьох вікових груп: з 10 до 13, з 14 до 15 та з 16 до 17 років. Основна мета опитування — визначити рівень забезпечення прав дітей в Україні, обізнаність дитини про її права тощо.

новник, на жаль, більш політизований, виступає ідеологічним «агітатором» «позитивних змін при поточній владі). Можливо, тому, кількість скарг на місцевих чиновників щодо неучасті, нерозуміння, невжиття дієвих заходів... не зменшується в регіонах України. Хтось із них затагує видачу свідоцтва про народження дитини (наслідком є несвоєчасне оформлення допомоги на дитину), реєстрацію дитини за місцем проживання батьків, неправильно нараховує суми соціальних виплат або, навпаки, поспішно рекомендує позбавити батьків батьківських прав (як кажуть: нема людини — нема проблеми). Межа, яку постійно переходять дорослі — це діти, яким ніхто не допоможе!

Ніби (статистика відсутня) поменшало в Україні новонароджених, кинутих до смітників та під поріг незнайомим людям; побільшала кількість «віконець» у пологових будинках, коли непомітно можна віддати дитинку безпосередньо до рук медиків. Як би ми не розглядали подібного, важливою потребою залишаються: увага до будь-якої вагітної; допомога соціальних служб вагітним, насамперед із числа бідних, соціальний та медичний супровід новонароджених за мінімального (очевидного та ймовірного) ризику неблагополуччя. Ще у 2005 році в Києві було започатковано створення спеціалізованих соціальних служб у пологових будинках. Та досвід так і не став стандартом практики. Громадський рух «за відповідальне батьківство» так і не знайшов масової підтримки з боку органів місцевої влади. Ніби живемо в стані розуміння проблем та цілковитої бездіяльності.

Практично неможливо лікувати дітей безоплатно (як гарантує Конституція).

Діти з числа окремих категорій не забезпечуються на межі повноліття житлом (сьогодні в кращому випадку їм пропонують «соціальний гуртожиток» або місце в звичайному дорослому гуртожитку). Визначене в законодавстві України поняття «першого робочого місця» (хоча б для окремих категорій дітей) так і не стало механізмом реалізації відповідної гарантії для української молоді. Часто порушуються права дитини на освіту (вершина айсбергу: чисельні «батьківські благодійні внески» до дитячих садків, шкіл тощо). Проблема подолання бар'єрності для дітей з інвалідністю не менша за проблему для дорослих з інвалідністю.

А скільки «важить» думка дитини в українських судах? Наскільки і як діти можуть вирішувати питання життєдіяльності в судах? В останні роки на рівні національного законодавства України зроблено помітні кроки на шляху приведення його у відповідність з міжнародними та європейськими стандартами захисту прав та інтересів дитини в судовому процесі. Проте ефективність таких змін залежить від того, наскільки вони сприятимуть удосконаленню судової практики в цій сфері, що є передумовою реальних соціальних перетворень в галузі захисту прав дитини та її найкращих інтересів. Поки що тему участі дітей у судових засіданнях медіапрацівники оминають, педагоги та батьки уникають будь-яких натяків на формування відповідних навичок, деякі громадські та благодійні організації (з відкритим релігійним спрямуванням) перетворюють комплексну тему впровадження ювенальної юстиції до простого закликати неутручання в сімейні справи.

Протидіяти насиллю в школах або інтернатах надзвичайно складно, бо вся система освітньої діяльності ніби обплутана круговою порукою. Навіть якщо факт насильства стає відомим, довести його достовірність досить складно. Фахівці, які мають працювати з дітьми, не завжди мають достатньо якісну підготовку для ефективної роботи, рівень умінь для створення безпечного дитячого середовища. Причини різні — брак спеціалізованої підготовки, швидка зміна реалій життя тощо.

Подібні приклади ми можемо та маємо наводити далі. Хоча ми щирі прихильники того, щоб не перетворювати медійний простір у суцільну соціальну проблематику дітей! У всіх цих прикладах буде одна причина: «концепція «охорони дитини» — не є концепцією «охорони дитини», відповідно і норму, і механізми потрібно радикально змінювати!

Чимало українських дослідників [5, 6, 7, 20] зауважують про те, що основоположним базовим принципом в Україні на рівні державної, місцевої, сімейної та бізнес політики повинен бути концепт дитиноцентризму, дитина та захист її права на щасливе дитинство. Також зауважують, що «потрібно реформувати державну систему охорони дитинства, створюючи сприятливе для дітей середовище, в якому гідний розвиток і захист їхніх прав забезпечують з дотриманням принципів демократії, рівності, соціальної справедливості, з урахуванням моральних засад і традиційних цінностей українського суспільства на засадах дитиноцентризму» [5].

Така неузгодженість засадничо-правових норм створює конфлікт концепцій дитиноцентризму та охорони дитинства не тільки у сфері юрисдикції, педагогіки, сімейної політики... а й журналістики теж.

У ХХІ столітті діти в Україні залишаються найбільш так званою вразливою соціальною групою населення, яка потребує особливого підходу та постійної сторонньої допомоги в інтересах розвитку дітей. У свою чергу,

той, хто допомагає, має розуміти всю силу відповідальності, покладеної на нього. Допомогти потрібно так, щоб у жодному разі не зашкодити, адже дитина — це людина зі ще не сформованою психікою, дуже вразлива і не завжди здатна сама себе боронити. Медіапрацівник повинен бути обізнаний у колі основних проблем (умов та наслідків), що стосуються сучасного дитинства. До них, передусім, належать: бідність та злиденність, дискримінація, расизм та ксенофобія, торгівля дітьми, насильство над дітьми, залежність та хвороби, безправність дитини. Медіапрацівник має одночасно бути і компетентним коментатором, і відповідальним гідом у цікавий, але дуже складний світ сучасного дитинства.

Журналістика для та про дітей повинна бути правозахисною і дитиноцентристською, з аксіоматичною домінантою: «Не нашкодь».

Л. Найдьонова вважає, що підхід дитиноцентризму у журналістиці повинен реалізовуватися таким чином, що «Жодна професійна мета взаємодії з дитиною, яка вимагає використання її образу, слів чи зображень, не може бути первинною; завжди першим пріоритетом має бути безпека цієї конкретної дитини, захист її інтересів. Не може йтися, наприклад, про баланс представлення думок у конфлікті, якщо це завдає шкоди дитині, наражає її на небезпеку», а «...залучаючи дітей до медіаматеріалів, журналісти мають бути особливо чутливими й дуже чітко дотримуватися професійних стандартів. Однак в українських ЗМІ часто трапляються порушення прав дитини, нехтування її інтересами, особливо при висвітленні випадків насильства над дітьми. Безперечно, завдання медіа — привертати увагу громадськості й держави до таких випадків, але робити це слід коректно, не завдаючи дитині ще більшої шкоди й не порушуючи її прав» [8].

На прикладі тележурналістики, Мар'яна Закусило, Любов Найдьонова та Марина Дорош виокремлюють чотири головні загрози:

- ризик емоційного враження — «Зайві потрясіння і хвилювання, а також негативні переживання — тривога, сором, провина, страх — можуть завдати шкоди дитині, порушити її психологічне благополуччя, викликати такий рівень напруження, який матиме наслідки й після завершення взаємодії дитини з медіа, а в окремих випадках може позначитися й на фізичному здоров'ї, спричинити психосоматичні розлади й хвороби»;
- ризик повторного травмування при згадуванні страшних подій — «Так, якщо дитина переживає шок після нападу, насильства, безпосередньої загрози життю, не можна змушувати докладно й послідовно описувати, що сталося, бо повернення до події в пам'яті актуалізує травму. Особливо обережно треба ставитися до деталізації, що більше деталей пригадає дитина, то більша ймовірність повернення до сильних емоцій. Так, наприклад, не треба просити дитину описати гвалтівника, того, хто стріляв, тощо, бо ці спогади можуть її довго переслідувати»...;
- ризик руйнування стосунків у реальному соціальному оточенні дитини внаслідок демонстрації її в медіа. «Перетворення дитини на мішень для насмішок, знущань, цькування — це ймовірний наслідок втручання медіа в життєву ситуацію. Те, що дитина стала героєм телесюжету, робить її особливою, відмінною від решти дітей, що може спровокувати загострення раніше прихованих конфліктів і проблемних стосунків...». По відношенню до висвітлення життєвих проблем, із якими стикається дитина, дуже важливо врахувати вплив на інших неповнолітніх глядачів, які опинилися у схожій ситуації. Має бути створено баланс між описом проблеми, з якою може ідентифікувати себе дитина, й засобами виходу зі складної життєвої ситуації, наведеними в сюжеті. Показ дитячої проблеми без демонстрації способу її розв'язання може зломити стійкість іншої дитини-глядача до життєвих обставин, стати останньою краплею, ба навіть призвести до трагедії»;
- ризик знецінення дитинства в соціумі. «Телебачення має значний вплив на формування менталітету й моделює ставлення соціуму до багатьох проблем свого існування. Формуючи порядок денний громадської думки, телебачення певною мірою визначає значущість тих чи інших тем. Із часткових випадків неетичної поведінки окремих журналістів, редакцій, каналів, мовників до дитини може сформуватися загальний тренд знецінення дитинства. А це ризик системний — негативні зміни в культурі, що порушують механізми її відновлення. Ризик «знецінення дитинства» небезпечний нівеляцією ціннісної парадигми прав дитини як основи щасливого майбутнього. Бо тільки правові та демократичні цінності є основою безпечного розвитку дітей. Роль ЗМІ у цьому процесі відіграє важливу роль, оскільки виступає не лише ретранслятором правової культури малолітніх та неповнолітніх, а й активним її творцем».

Важливо створювати журналістський ювенальний дискурс не завдяки епізодичним виступам про певні дитячі проблеми у суспільстві, а системністю викладу, пошуку підходів щодо шляхів розв'язання питань, пов'язаних із правозахистом кожної дитини зокрема та дитинства загалом. ЗМІ як одні із найбільш впливових соціальних інституцій, враховуючи власні функціональні можливості, повинні докласти якнайбільше зусиль для того, щоб правова безпека кожної дитини та дитиноцентристські засади стали першоосновою багатовекторної доктрини щасливого дитинства на державному рівні.

Особливе значення для розв'язання конфлікту «дитиноцентризму» та «охорони дитинства» має осмилення концепції «батьки та діти». Важливість полягає в тому, що журналіст повинен спрямовувати свою діяльність для захисту права дитини, а отже сприяти реалізації її прав. Саме ця норма передбачена ст. 17 Конвенції про права дитини, згідно з якою визначено важливу роль засобів масової інформації у наданні доступу до інформації «...матеріалів, які направлені на сприяння соціальному, духовному і моральному благополуччю, а також здоровому фізичному і психічному розвитку дитини» [2].

Нормою для журналіста повинно стати те, що права дитини є пріоритетними, тому їх не потрібно розглядати з позиції прав батьків/дорослих. Цей постулат є першоосновою щодо усунення дискусійності у плані висвітлення інформації про приватне життя дитини в українській журналістиці.

Ідеться про суперечливість щодо надання згоди батьками стосовно висвітлення питань, що стосуються життя малолітніх чи неповнолітніх. У Кодексі мовлення Нацради зазначено: ««Дітям і молоді не можна ставити запитання про особисте та сімейне життя без дозволу одного з батьків, опікуна чи піклувальника, за винятком коли діяти без такої згоди суспільно необхідно» [16].

У Рекомендаціях Комітету ВР України констатується: «Розголошення чи публікація будь-якої інформації про дитину відбувається тільки за згоди законного представника дитини. Повноваження батьків або законних представників дитини мають бути належним чином підтвердженими і перевіреними» [15, с. 45]. У Законі України «Про телебачення і радіомовлення» ст. 41 «Захист прав неповнолітніх телеглядачів і радіослухачів», ідеться про заборону передач (фільмів), що несуть загрозу фізичному, психічному, моральному розвитку неповнолітніх, а також заборонено без згоди батьків або осіб, що їх замінюють, розповсюджувати інформацію про неповнолітніх, а також про самогубство неповнолітніх, якщо така інформація дає можливість ідентифікувати особу неповнолітнього. У ст. 18 Кодексу етики українського журналіста: «Журналіст має бути особливо обережним під час висвітлення питань, пов'язаних із дітьми. Журналіст та редактор повинні мати обґрунтовані підстави для висвітлення приватного життя неповнолітньої особи (осіб) та дозвіл на це від її батьків чи опікунів» [17].

На жаль, у цих документах згода батьків чи законних представників домінує над урахуванням інтересів дитини. Згідно з ч. 2 та ч. 4 ст. 155 Сімейного кодексу батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини [18]. Відповідно до міжнародних норм засади дитиноцентризму є базовими щодо захисту прав дитини. Це чітко простежується і в стосунках «журналіст — дитина». Яскравим прикладом є редакційні принципи щодо дітей служби BBC як однієї з найкращих у дотриманні журналістської професійності та стандартів.

Вважаємо, що доцільно їх процитувати:

«Благополуччя людини віком до 18 років є нашим першочерговим завданням. Це означає, що їхні інтереси і безпека мають пріоритет перед усіма редакційними вимогами...

Ми повинні забезпечувати, щоб фізичне та емоційне благополуччя і гідність людей віком до 18 років, а особливо дітей молодших 15 років були захищені під час виробництва і трансляції програм та онлайн-матеріалів незалежно від будь-якої згоди, одержаної від них, їхніх батьків, опікунів чи будь-кого іншого, хто замінює батьків.

Ми повинні забезпечувати, щоб дітям і молоді не були спричинені непотрібні тривоги і смутки через їх залучення до програм або внаслідок транслявання цих програм. Це залучення повинно мати чітке редакційне обґрунтування, а за потреби дітям і молоді необхідно надавати підтримку.

Ми повинні збалансовувати нашу відповідальність щодо захисту дітей і молоді від неналежного інформаційного наповнення з їхнім правом на свободу вираження і одержання інформації» [19, с. 87].

У своїй діяльності журналіст як законослухняний громадянин повинен дотримуватися українських та міжнародних законодавчих норм, але права людини (малолітньої чи неповнолітньої) розглядати як першочергові

та пріоритетні. Ураховувати, що батьки відповідають за щасливе дитинство, однак, на жаль, є ситуації, коли вони стають найбільшою небезпекою.

ЗМІ повинні формувати контент з урахуванням балансу (дорослі/діти), якісну інформаційну продукцію для дітей, створювати доктрину щасливого дитинства як основу майбутнього розвитку особистості зокрема та суспільства загалом.

Із 2013 року Уповноважений Верховної Ради України з прав людини ініціює питання щодо створення безпечного інформаційного простору для дитини та стосовно дитини. Завдання полягає в тому, щоб діяти в найкращих інтересах дитини. І мова не про те, що хтось буде забороняти журналістам використовувати дитину як учасника ток-шоу чи репортажу. Необхідно знайти баланс, який дасть змогу, з одного боку, захистити інтереси дитини, а з іншого — дотриматися свободи слова. Аксана Філіпішина, представниця Уповноваженого Верховної ради з прав людини, під час публічного звернення до викладачів журналістики (листопад 2019 р.) у межах «Академії з прав людини для викладачів/викладачок журналістики» визначила такі принципи підготовки інформаційних матеріалів щодо питань, пов'язаних із дітьми:

- необхідно за будь-яких умов поважати честь, гідність та права кожної дитини;
- під час інтерв'ювання та підготовки інформаційних матеріалів про дітей необхідно звернути особливу увагу на те, щоб забезпечити право кожної дитини на приватність та конфіденційність, на те, щоб думки дітей були почутими, на участь в ухваленні рішень, що впливають на них, та на захист від насильства і зловживань, у тому числі потенційного насильства та зловживань;
- необхідно захищати основні права та інтереси дітей, які є важливішими за будь-які інші міркування, зокрема необхідно просувати та сприяти утвердженню прав дитини;
- намагаючись найкраще захистити права та інтереси дитини, необхідно врахувати точки зору самих дітей та зважати на них відповідно до віку та зрілості дітей;
- необхідно проконсультуватися з приводу можливих політичних, соціальних та культурних наслідків кожного репортажу про дітей з тими, хто найкраще розуміє становище дітей та може найбільш об'єктивно оцінити його;
- не оприлюднюйте сюжет, статтю чи фотографію, яка може поставити під загрозу дитину, її братів, сестер або однолітків, навіть якщо ви змінюєте її ім'я, приховуєте обличчя або взагалі не повідомляєте це ім'я.

Осмилення конфлікту концептуальних (та нормативних) підходів «дитиноцентризму» та «охорони дитинства» в медіа є передумовою якісної підготовки фахівців до формування взаємодії медіа з дітьми, висвітлення дітей у медіа та підготовки дитячого контенту на каналах медіавиробництва. Це шлях до розвитку правильних стандартів інформаційної діяльності, відповідальних смислів та наративів, стратегічного медіаобразу дитини. Сучасні українські медіа відіграють важливу роль, оскільки є не лише ретранслятором декларативних намірів захисту та реалізації прав дитини, а й активними творцями захисту та реалізації прав дитини в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Женевська декларація прав дитини [Електронний ресурс]. URL: [https://uk.vvikipedia.com/wiki/Declaration_of_the_Rights_of_the_Child#Declaration_of_the_Rights_of_the_Child_\(1924\)](https://uk.vvikipedia.com/wiki/Declaration_of_the_Rights_of_the_Child#Declaration_of_the_Rights_of_the_Child_(1924))
2. Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 року [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995>

3. Трестер Ю.О. До питання аналізу конвенції ООН про права дитини/ Ю.О. Трестер. // Державне управління: удосконалення та розвиток.— 2014.— № 9. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/9_2014/37.pdf.
4. Закон України «Про охорону дитинства»: [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
5. Кривачук Л. Ф. Дитина як об'єкт державної політики у сфері охорони дитинства в Україні. Теорія та практика державного управління, 2014. Вип. 4 (47) [Електронний ресурс]. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2014-4/doc/2/02.pdf>.
6. Якименко С. Дитиноцентризм як своєрідний світогляд щодо виховання дитини / С.І. Якименко // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». — 2015. — № 10. — С. 77–81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2015_10_22
7. Навроцький О.О. Запечечення прав дитини в Україні: теоретичні і практичні засади адміністративно-правового регулювання: дис...док.юрид.наук.— Харків, 2018. [Електронний ресурс]. URL: <http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/handle/123456789/14333>
8. Найдьонova Л. Як захистити дитину в медіапросторі: психологічний аспект / Любов Найдьонova // Діти в медіа: як висвітлювати й дотримуватися правил: спеціальний звіт / ГО «Телекритика»; за заг. ред. Н. Лигачової, Д. Дуцик. К., 2016. С. 14–22. URL: http://ms.detector.media/content/files/deti_v_media_web_new.pdf
9. Конституція України [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
10. Міжнародна федерація журналістів (МФЖ). Норми та принципи висвітлення у медіа питань, що стосуються дітей // Медіа та права дитини: посібник для журналістів, створений самими журналістами / MediaWise; МГО «Інтерньюз Україна». 2009. С. 51–52. URL: https://www.unicef.org/ukraine/1329-mediachildright_ukr.pdf
11. Медіа та права дитини: посібник для журналістів, створений самими журналістами / MediaWise; МГО «Інтерньюз Україна». 2009. 64 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/1329-mediachildright_ukr.pdf
12. Закон України «Про інформацію»: Закон від 02.10.1992 № 2657-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
13. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»: Закон від 16.11.1992 № 2782-XII // База даних «Законодавство України» / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>
14. Закон України «Про телебачення і радіомовлення»: Закон від 21.12.1993 № 3759-XII // База даних «Законодавство України» / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>
15. Методичні рекомендації з питань дотримання прав дитини засобами масової інформації, ухвалені Комітетом з питань свободи слова та інформаційної політики // Діти в медіа: як висвітлювати й дотримуватися правил: спеціальний звіт / ГО «Телекритика»; за заг. ред. Н. Лигачової, Д. Дуцик.— К., 2016.— С. 42–48. URL: http://ms.detector.media/content/files/deti_v_media_web_new.pdf.
16. Кодекс мовлення // Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення.— Електрон. текст. дані.— 2015. URL: https://ms.detector.media/media_law/government/natsrada_oprilyudnila_proekt_kodeksu_movlennya_yaki_y_propoune_pidpisati_movnikam
17. Кодекс етики українського журналіста // Комісія з журналістської етики: сайт.— Електрон. текст. дані. URL: <http://www.cje.org.ua/ua/code>

18. Сімейний кодекс України: Закон від 10.01.2002 № 2947-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
19. Редакційні настанови Бі-Бі-Сі. URL: <http://www.bbc.co.uk/editorialguidelines>
20. Шендеровський К., Єремеева А., Креймер Е., Михайлова О., Муравйова М., Соколова К. Соціальні проблеми дитинства (дітей) та передумови їх вирішення: співучасть медіакомунікацій // Медіакомунікації та соціальні проблеми: Збірка навчально-методичних матеріалів і наукових. Частина перша / Упор., ред. К. С. Шендеровського / Київ. нац. ун-т; Ін-т журналістики.— К., 2012.— С. 34–116.